

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.28:351.743[37.03]

В. М. КІЙКОВ,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ

Окреслено теоретичні й практичні підходи формування комунікативного компоненту соціальної компетентності курсантів, доведено необхідність розвитку комунікативного компоненту у структурі соціальної компетентності правоохоронця, оцінено ефективність впроваджені соціальної технології, проведено аналіз отриманих даних.

Ключові слова: соціальна компетентність, курсант, комунікативна компетентність, соціальна взаємодія, освіта.

Головна мета взаємодії міліції та населення – надання кваліфікованої та ефективної правової допомоги громадянам. Комунікативна компетентність правоохоронців впливає на ефективність взаємодії з населенням і багато в чому обумовлює ефективність діяльності міліції. Цей факт і визначає актуальність дослідження соціальних основ комунікативної складової соціальної компетентності правоохоронця.

На сьогодні комунікативна компетентність виступає порівнянотнепогано дослідженим поняттям. Свій внесок у розуміння цього поняття з позицій діяльнісного підходу внесли Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн. Комунікативну компетентність у правоохоронній сфері досліджували М. М. Ісаєнко, В. П. Барковський, Є. М. Потапчук, В. М. Степанова та ін.

Ю. Хабермас, автор теорії комунікативних дій, виділив три основні функції мовної діяльності: викладення фактів, встановлення міжособистісних відносин і висловлювання суб'єктивних хвилювань. В. М. Куніцина визначає вербальне спілкування як процес встановлення і підтримки цілеспрямованого, прямого чи опосередкованого контакту між людьми за допомогою мови та наводить наступні принципи побудови мовної комунікації: кооперації, що передбачає такі дії співрозмовників, які відповідають узгодженій меті; характеру розмови та ввічливості.

У цій статті ставимо за мету дослідити соціальний аспект комунікативної складової у визначеній нами моделі соціальної компетентності правоохоронця, а також визначити ефективність

застосування розробленої в процесі наукового дослідження соціальної технології цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність, що розуміється як вміння спілкуватись, є основоположним фактором успішності у професіях типу «людина – людина», до яких належить і правоохоронна діяльність. В силу емоційних і фізичних переважень спілкування в системі «міліція-населення» іноді має напружений характер. Слід зазначити, що переваги вищої школи перед практикою полягають у наявності єдиного виховного простору, що суттєво сприяє оволодінню курсантами нових знань, вмінь і навичок, що й визначає ефективність навчально-виховного процесу в межах навчального закладу. Комплекси вправ «Поговори зі мною», «Співрозмовник», «Передача інформації» та інші, задіяні у межах соціально-психологічного тренінгу стосовно комунікативного компоненту соціальної компетентності, було націлено на розвиток перцептивної, інтерактивної, комунікативної складової процесу спілкування. Також ці вправи розвивали у курсантів емоційний інтелект, відпрацьовувались вербальні, невербальні та паралінгвістичні засоби спілкування, вміння вислухати співрозмовника. Емоційний інтелект – здатність розуміти і розрізняти власні емоції та емоції інших. Розвиток емоційного інтелекту є актуальним для правоохоронної сфери, де емоційні переваження є професійно обумовленим явищем. Розвинутий емоційний інтелект допомагає подолати депресію, раздротованість, агресивність і має допомогти правоохоронцю в керуванні емоціями у різних життєвих ситуаціях

у процесі взаємодії з іншими людьми. Розуміння власного емоційного стану може завадити переносу негативних почуттів та настрою і допомогти налагодити ефективну взаємодію.

Некоректно сформульоване висловлювання може не тільки спричинити непорозуміння, але й стимулювати виникнення відкритого конфлікту. Вербальна комунікація може бути деструктивною. Саме тому, що вербальна комунікація є каналом для пошуку взаємовідносин, оптимізація вербальної комунікації виступає одним із завдань цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності курсантів.

Людина розкривається співрозмовникові тільки тоді, коли відчуває свою значущість і повагу до себе. Кращий спосіб допомогти людині відчути свою значущість – активне слухання, сфокусоване на її проблемі [1]. Вміння вислухати співрозмовника є головним у налагодженні взаємодії між населенням і міліцією, допомагає отримати достовірну (валіну) інформацію. Від якості отриманої інформації залежить ефективність і результативність діяльності міліції. Теоретично кожен курсант розуміє необхідність розвитку техніки активного слухання, але на практиці мають місце прикри непорозуміння у процесі спілкування населення й міліції. Відпрацювання вміння не тільки слухати, а й запам'ятовувати певний обсяг інформації ставилось на меті в ході тренінгу з формування комунікативної компетентності.

Стратегія мовного спілкування – процес побудови мовної комунікації, націлений на досягнення довгострокових результатів. Тактика вербального спілкування – сукупність засобів ведення бесіди і патерни поведінки на певному етапі в межах конкретної розмови [2, с. 55]. Для налагодження ефективного спілкування правоохоронцю необхідні навички використання тактичних прийомів, технік мовного спілкування. Також йому необхідний добрий словарний запас, вміння будувати речення і робити процес спілкування цікавим, уникати надання негативних оцінок і звинувачень. Для цього в ході тренінгу у курсантів відпрацьовувалось вміння передавати партнеру свої відчуття, використовуючи «Я/Ти-висловлювання».

Більше половини обсягу міжособистісного спілкування припадає на невербальні засоби (міміку, жести, пози і т. д.). Знання невербального спілкування допоможе курсантам розуміти настрій співрозмовника і ефективніше налагодити взаємодію. За допомогою таких вправ, як «Автобус» курсанти розвивали свої невербальні навички комунікації.

У процесі формування комунікативних навичок курсантів були задіяні вправи відпрацювання вміння проведення переговорів і використання методик переконання, що є головним джерелом отримання інформації та в більшості випадків забезпечує успішність вирішення проблемної ситуації, виступає основним засобом ефективного ведення бесіди.

У більшості випадків взаємодія між населенням і міліцією є кризовою, тобто націленою на вирішення кризових ситуацій, що і є причиною мотивацією до взаємодії, хоча така взаємодія має бути усвідомленою правоохоронцем необхідністю, про-активною по суті.

Для проведення дослідження нами було відібрано 228 курсантів з 1-го по 4-й курси Харківського національного університету внутрішніх справ, по дві групи з кожного курсу, одна група контрольна, інша – експериментальна. Загальна кількість курсантів експериментальної вибірки, які взяли участь у констатуючому етапі експерименту, склала 115 осіб: E1 – 1-й курс, 30 курсантів; E2 – 2-й курс, 29 курсантів; E3 – 3-й курс, 27 курсантів; E4 – 4-й курс, 29 курсантів. Загальна кількість курсантів контрольної вибірки склала 113 осіб, по одній групі з кожного курсу: K1 – 1-й курс, 29 курсантів; K2 – 2-й курс, 29 курсантів; K3 – 3-й курс, 28 курсантів; K4 – 4-й курс, 27 курсантів. Основна ідея вибору по одній експериментальній та контрольній групі з кожного курсу полягала в дослідженні соціальної компетентності курсантів, що формується природнім шляхом порівняно з цілеспрямованим формуванням шляхом впровадження соціальної технології. Так, в експериментальних групах було впроваджено соціальну технологію, що складалась із спецкурсу «Поняття, зміст та структура соціальної компетентності правоохоронця» та соціально-психологічних тренінгів професійної спрямованості з формування компонентів соціальної компетентності правоохоронців. У контрольних групах навчання, професійна підготовка і виховна робота здійснювалися за традиційною схемою.

Комунікативний компонент соціальної компетентності включає у себе оволодіння знаннями, вміннями та навичками раціонального спілкування, комунікативні здібності й досліджувався за допомогою психодіагностичної методики виявлення комунікативних і організаторських здібностей «КОЗ-2». Такі рівні визначаються нами за наступними критеріями: відсутній прояв ознаки характеризується тим, що курсанти не прагнуть до спілкування, віддають перевагу

тому, щоб проводити час на самоті; у новому колективі почувають себе скуто, зазнають труднощів при встановленні контактів з людьми; не відстоюють свою точку зору, тяжко переносять образи; рідко виявляють ініціативу, уникають прийняття самостійних рішень. Для слабкого вияву ознаки характерною є наявність прагнення до контактів із людьми, відстоювання своєї точки зору, але їх потенціал не відрізняється високою стійкістю. У таких курсантів необхідно заходами виховної роботи цілеспрямовано розвивати певні особисті якості. Посередній прояв ознаки характеризується необхідним мінімумом сформованості вмінь ефективною взаємодією з людьми, курсанти не губляться у нових обставинах, виявляють ініціативу у спілкуванні, здатні приймати рішення у складних, нестандартних ситуаціях. Достатній вияв ознаки свідчить про: сформовану потребу у комунікативній діяльності; швидке орієнтування у складних ситуаціях, сформованість на достатньому рівні вміння співпрацювати в різних видах діяльності, контролювати процес спілкування; ініціативність, здатність прийняття самостійних рішень, відстоювання своєї точки зору; досягання прийняття своїх рішень, прагнення налагодити міжособистісне

спілкування з оточенням. Інтенсивне виявлення ознаки характеризується ґрунтовними знаннями механізмів ефективною взаємодією, законів міжособистісного спілкування; стійким прагненням до комунікативної діяльності, творчим підходом до налагодження міжособистісного спілкування; високим ступенем вміння орієнтуватися в партнерах по взаємодії.

Комунікативна компетентність курсанта як складова частина соціальної компетентності включає в себе: знання законів міжособистісного спілкування, механізмів ефективною взаємодією з людьми; сформованість комунікативних умінь, навичок і якостей особистості у сфері раціонального індивідуального і групового спілкування; здатність орієнтуватися у партнерах по взаємодії; вміння співпрацювати в різних видах діяльності, контролювати процес спілкування, встановлювати психологічний контакт з незнайомими людьми, впливати на ситуацію в мікросоціумі; налагоджувати міжособистіснеспілкування; здійснювати обмін інформацією, психолого-педагогічний вплив на людину.

Рівень комунікативних здібностей на початку та по завершенню експерименту наведено в табл. 1 та табл. 2.

Таблиця 1

Рівень комунікативних здібностей курсантів на констатуючому етапі

Група, курс	Відсутній прояв ознаки Кіл-сть / %	Слабкий прояв ознаки Кіл-сть / %	Посередній прояв ознаки Кіл-сть / %	Достатній прояв ознаки Кіл-сть / %	Інтенсивний прояв ознаки Кіл-сть / %
К1	0	3 / 10.34	12 / 41.37	12 / 41.37	2 / 6.89
К2	0	5 / 17.24	10 / 34.48	10 / 34.48	4 / 13.79
К3	0	4 / 14.28	12 / 42.85	9 / 32.14	3 / 10.71
К4	0	4 / 14.81	10 / 37.03	8 / 29.62	5 / 18.51
Е1	0	5 / 16.66	15 / 50	9 / 30	1 / 3.33
Е2	0	4 / 13.79	17 / 58.62	6 / 20.68	2 / 6.89
Е3	0	3 / 11.11	12 / 44.44	10 / 37.04	2 / 7.41
Е4	0	4 / 13.79	13 / 44.82	11 / 37.93	1 / 3.44

Таблиця 2

Рівень комунікативних здібностей курсантів по завершенню експерименту

Група, курс	Відсутній прояв ознаки Кіл-сть / %	Слабкий прояв ознаки Кіл-сть / %	Посередній прояв ознаки Кіл-сть / %	Достатній прояв ознаки Кіл-сть / %	Інтенсивний прояв ознаки Кіл-сть / %
К1	0	5 / 17.24	11 / 37.93	10 / 34.48	3 / 10.34
К2	0	4 / 13.79	9 / 31.03	11 / 37.93	5 / 17.24
К3	0	3 / 10.71	10 / 35.71	11 / 39.28	4 / 14.28
К4	0	2 / 7.4	10 / 37.03	11 / 40.74	4 / 14.81
Е1	0	3 / 10	7 / 23.33	16 / 53.33	4 / 13.33
Е2	0	2 / 6.89	8 / 27.58	15 / 51.72	4 / 13.8
Е3	0	2 / 7.4	7 / 25.92	15 / 55.55	3 / 11.11
Е4	0	1 / 3.44	7 / 24.13	17 / 58.62	4 / 13.79

Для покращення сприйняття отриманих результатів нами було складено порівняльну таблицю рівнів сформованості комунікативного

компоненту соціальної компетентності курсантів контрольних і експериментальних груп (табл. 3).

Таблиця 3

Зведена таблиця для курсантів контрольних і експериментальних груп на початку по завершенню експерименту

Прояв ознаки	Експериментальні групи						Контрольні групи					
	Початок		Кінець		Приріст		Початок		Кінець		Приріст	
	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%	Кіл-сть	%
Слабкий	16	13.91	8	6.95	-8	-6.95	16	14.15	14	12.38	-2	-1.76
Посередній	57	49.56	29	25.21	-28	-24.34	44	38.93	40	35.39	-4	-3.54
Достатній	36	31.3	63	54.78	+27	+23.47	39	34.51	43	38.05	+4	+3.54
Інтенсивний	6	5.21	15	13.04	+9	+7.82	14	12.38	16	14.15	+2	+1.76

Наведені в таблиці дані свідчать про те, що після викладання спецкурсу «Поняття, зміст та структура соціальної компетентності правоохоронця» і виконання вправ тренінгу в експериментальних групах спостерігається позитивна динаміка зменшення показників відсутності чи слабого прояву ознак комунікативної компетентності на 31 % і зростання достатнього та інтенсивного прояву відповідно.

Висновки. Результати апробації соціальної технології з формування соціальної компетентності курсантів вказують на ефективність застосування комплексу вправ для розвитку комунікативної компетентності курсантів, їх

емоційного інтелекту та навичок активного слухання, що позитивно впливає на розбудову процесу взаємодії населення і міліції. У дослідженні комунікативної складової соціальної компетентності правоохоронців ми розглянули емоційний інтелект курсантів, який був зазначений серед необхідних навичок правоохоронця при пілотажному анкетуванні курсантів, викладачів і курсових командирів. Тому виявляється доцільним у подальшому емпірично дослідити зв'язок між емоційно-вольовими характеристиками особистості правоохоронця і розробленою нами моделлю соціальної компетентності.

Список використаних джерел

1. Geldard K. Counseling skills in everyday life / K. Geldard, D. Geldard. – N.-Y. : Palgrave Macmillan, 2003. – 224 p.
2. Куницына В. Н. Межличностное общение : учеб. для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
3. Беркли-Ален М. Забытое искусство слушать : пер. с англ. / М. Беркли-Ален. – СПб. : Питер пресс, 1997. – 256 с.
4. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком : монография / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
5. Скаткин М. И. Психология общения : курс лекций / М. И. Скаткин. – М. : Моск. психолого-социал. ин-т ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
6. Emotional Intelligence. What do we know? [Електронний ресурс] / P. Salovey, M. Kokkonen, P. N. Lopes, J. D. Mayer // Feeling and emotions : The Amsterdam Symposium / A. S. R. Manstead, N. H. Friada, A. H. Fischer (eds.). – Cambridge, 2004. – P. 319–334. – Режим доступу: http://heblab.research.yale.edu/pub_pdf/pub264_Salovey_Kokkonen_Lopes_Mayer_2004.pdf.

Надійшла до редколегії 25.07.2013

КИЙКОВ В. Н. ИССЛЕДОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КУРСАНТОВ

Обозначены теоретические и практические подходы определения коммуникативного компонента социальной компетентности курсантов, показана необходимость коммуникативного компонента в структуре социальной компетентности милиционера, осуществлена оценка эффективности использованной социальной технологии, проведен анализ полученных данных.

Ключевые слова: социальная компетентность, курсант, коммуникативная компетентность, социальное взаимодействие, образование.

KIKOV V. M. THE STUDY OF COMMUNICATIVE COMPONENT OF CADETS' SOCIAL COMPETENCE

The work is devoted to social grounds of communication within law-enforcement activity. The theoretical and practical approaches for evaluation of communication component of police cadets' social competence were presented in the article. The necessity of communicability development within a police educational establishment was substantiated. The communicability is considered as a main aspect of efficient police duties' fulfillment, as a factor of police and community cooperation improvement. The necessity of communicative component in police cadets' social competence structure was presented as well. The influence of nonverbal communication means on successful social interaction was highlighted. The communicability notion such as awareness of efficient interpersonal communication principles, rules of group interaction; ability to control the communication process and application of convincing methods on interlocutor, availability of skills in performing information exchange was unfolded in subsequent knowledge and skills patterns. The mentioned aspects of police activity relating to the article's thrust, indicating the strong connection between police officer communicability and his/her emotional intelligence as the ability to read the person's mimic and gestures, understanding the emotional state. The emotional intelligence is considered as a facilitator in establishing of successful communication and indispensable for efficient interaction. The effectiveness of utilized social technology in formation of perceptive, communicative and interactive components of cadets' communicability as an immanent part of their social competence was assessed in the work. The sample of 228 police cadets consisting of two groups from each year of study was created on the basis of the principles of quota selection. The comparative survey of cadets' sample was performed and the obtained empirical data was analyzed with subsequent conclusion of necessity for communicability purposeful formation in police cadets as a part of their social competence educative process.

Keywords: social competence, police cadets, communicability, social interaction, education.